

МАКЕДОНСКА АКАДЕМИЈА НА НАУКИТЕ И УМЕТНОСТИТЕ

**ПРИСТАПНИ ПРЕДАВАЊА, ПРИЛОЗИ
И БИБЛИОГРАФИЈА**

НА НОВИТЕ ЧЛЕНОВИ НА МАКЕДОНСКАТА АКАДЕМИЈА
НА НАУКИТЕ И УМЕТНОСТИТЕ

V

СКОПЈЕ, 1979

**ПРИСТАПНИ ПРЕДАВАЊА, ПРИЛОЗИ И БИБЛИОГРАФИЈА НА НОВИТЕ ЧЛЕНОВИ
НА МАКЕДОНСКАТА АКАДЕМИЈА НА НАУКИТЕ И УМЕТНОСТИТЕ**

MACEDONIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

OPENING ADDRESSES, CONTRIBUTIONS
AND BIBLIOGRAPHY

OF THE NEW MEMBERS OF THE MACEDONIAN
ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

V

SKOPJE, 1979

МАКЕДОНСКА АКАДЕМИЈА НА НАУКИТЕ И УМЕТНОСТИТЕ

**ПРИСТАПНИ ПРЕДАВАЊА, ПРИЛОЗИ
И БИБЛИОГРАФИЈА**

**НА НОВИТЕ ЧЛЕНОВИ НА МАКЕДОНСКАТА АКАДЕМИЈА
НА НАУКИТЕ И УМЕТНОСТИТЕ**

V

СКОПЈЕ, 1979

Уредник: акад. Благој Попов

На Четвртото редовно изборно собрание на Македонската академија на науките и уметностите, одржано на 22 декември 1976 година, се изврши избор на нови дописни членови во работниот состав и надвор од работниот состав.

Пристапните предавања новоизбраните членови ги одржаа во текот на 1977 година.

Во оваа книга ги објавуваме предавањата заедно со библиографијата на дописните членови во работниот состав.

МАНОЛ ПАНДЕВСКИ

Роден е 1925 година во с. Грабово, Струмичко. Дипломирал историја на Филозофскиот факултет во Скопје во 1954 година и докторирал на истиот факултет во 1965 година. Работи како научен советник во Институтот за национална историја во Скопје.

Научната дејност ја посветува пред сè на политичката и културната историја на Македонија во XIX век и во првите три децении на XX век, а особено на револуционерното ослободително движење на македонскиот народ.

МЛАДОТУРСКАТА РЕВОЛУЦИЈА — ИСПИТ ЗА ОРГАНИЗИРАНИТЕ МАКЕДОНСКИ ПОЛИТИЧКИ СИЛИ

I

УВОДНИ ЗАБЕЛЕШКИ

Одамна прифатената определба на револуцијата од 1908 како Младотурска револуција сосема не е во состојба поцелосно да ја опфати широката севкупност од општествени пројави, состојби и тенденции во развојот на Отоманската империја, и посебно на нејзината европска покраина Македонија. Одовде, и без претензија за менување на нејзиниот младотурски белег, потребно е да се води сериозна сметка за најмалку две нешта. Прво, револуцијата, како излезна тенденција од целосната криза на Империјата, судбински ги засегнала и тогашните и историските интереси, и на македонскиот народ, поради што неговото ослободително движење се нашло не на периферијата туку во самата матица на најважните општествено-политички збиднувања во Турција. Второ, таквата нејзина определба отворала подоцна многу простор за парцијални и тенденциозни интерпретации на настаните во Македонија. А ова значи дека измените што настанале во Турција по јули 1908 година никако не можат да ѝ се припишат само на турската страна, туку нужно треба да се прошират и врз македонскиот народ и неговото ослободително движење како составен дел и субјект во пошироките рамки на буржоаско-демократската револуција во Турција. Многу често преострите критики на младотурската буржоаско-демократска недоследност значеле свесно или несвесно негирање на младотурците како прогресивни претставници на турското население во Македонија, додека во други случаи под плаштот на Младотурската револуција не се гледала нејзината вонредно значајна македонска составка. Со такви погледи биле оптоварени и одделни водечки претставници на тогашната социјална демократија, врз кои, пак, подоцна се надоградиле многу историографски трудови со едностранична проекција. Но, не е во прашање само социјалната демократија.

Во барањето од револуцијата да биде она што таа не можела или не смеела да биде, секој еден од нејзините бројни политички противници изградил свој систем од ставови, кој, поставен подоцна во функција на историографската аргументација, го заматувал јасниот поглед и овозможувал изречување на едностранични и тенденциони судови за местото на четиригодишниот уставен режим на владеење во Македонија. Зашто, ако се каже дека младотурците го зачувале националното потисништво и не ја прекинале експлоатацијата на македонските народни маси, а се запостават многуте значајни придобивки и уште позначајните перспективи за тие маси, тогаш тоа се однесува до политичкото просветување на современиот читател и не придонесува за објективно определување на историското место на хуриетскиот настан во Македонија. Сè во ваквиот контекст на историографско размислување треба да се каже и тоа дека историјата на македонскиот народ од поново време знае за рангирање на националното потисништво и на економската експлоатација, при што похуриетските години секако би се нашле некаде на последното место на ранг-скалата. Притоа, историската вистина најчесто била скратувана на тој начин што биле игнорирани интересите на двата најмногубројни народи во Македонија — македонскиот и турскиот народ.

Споменатите барања, пак, уште во она време отвориле еден толку широк фронт за дејствување на деструктивната опозиција што во него се нашло место за сите екстремни младотурски критичари: од војувачите шовинисти на балканските интервенти, до социјал-демократските доктринери. Тие и денес се и документарна потпирка, но и тешка хипотека, за оние истражувачи, коишто не се во состојба пообјективно да му го определат историското место на четиригодишното младотурско управување во Македонија.

Внесената определба, пак, за деструктивната опозиција неизоставно претпоставува постоење и на една спротивна, демократска и патриотска македонска опозиција, врз чиешто идејно-политички погледи и стремежи сакаме да фрлиме повеќе светлина. Кога сме на почетокот, би напомнале уште дека нашиов оглед овојпат ќе биде прострен само врз оние организации и струи кои, делумно или целосно, произлегле од македонската етничка средина и дека ограничениот простор дозволува изнесување само на одделни тези од општ вид.

При тоа пред истражувачот се наметнуваат прашањата што всушност значел хуриетот за нас? Што ново донесол — како реално остварување и како отворен процес и перспектива за Македонија итн.

Потребно е, најпрвин едно јасно дистанцирање од сите оние становишта коишто настанот од 1908 год. го квалификуваат само како младотурски воен пуч, предизвикан од новиот

дипломатски чекор на европските сили по македонското прашање и без врска со дотогашните социјални вриежи и ослободителни стремежи, не само на македонскиот, албанскиот и ерменскиот народ, туку и на турскиот народ во Империјата. Востанието од јули 1908 и оружениот поход за задушување на султанскиот контраудар во 1909, на кои им се придружиле различните политички самоиницијативи со редовно активно учество на македонските маси во нив, кои довеле до воведување на граѓански слободи и до победа на уставно-парламентарниот политички систем, се најдобрата фактографска аргументација на Лениновите оценки за подлабокиот револуционерен карактер на овие настани во Турција. А овие најопшти и овде само напаметни придобивки повлекле по себе повеќе конкретни благотворни реперкусии, кои најопипливо ги почувствувале токму македонските народни маси. Само наброени тие би биле: спонтаното збратимување меѓу народностите, општата политичка амнестија која повлекла ослободување на илјадници македонски затвореници, отстранувањето на злогласното четништво, т.е. оружениот метод на интервенција на балканските пропаганди, подобрените услови за економски и културен напредок во Македонија итн. Македонскиот народ, по повеќегодишните оружени ослободителни напрегања, во кои, по илинденската офанзива, настанал период на одбранбени борби, сега здивнал и можел во рамките на понудените услови да се оддаде на мирен труд и поспокоен живот. Нему му бил насушно потребен еден мирен интервал заради санирање и подобрување на материјалната состојба, и особено заради повторно насобирање на силите со кои ќе можел да се впушти во нови и поуспешни ослободителни потфати. Првото нешто што на македонскиот народ, по претрпениот илинденски пораз, му било потребно, било смирување во земјата, вистинска сигурност на животот и имотот, окончување на неофицијалната балканско-турска мала војна што се водела во неговата земја, делумно и со неговото учество, а против неговите идеали и интереси. Таквата историска перспектива му ја отворила, имено, Младотурската револуција. Прашање било само како ќе се искористи шансата.

Во литературата за хуриетот честа е тезата дека младотурците, како владеечка партија, бргу се вратиле на хамидовскиот апсолутизам на владеење, што е сосема неодржлива. Во Македонија, сè до крајот на османското владеење во неа, граѓанските слободи не биле докрај укинати, парламентот останал, Уставот не бил елиминиран, политичкиот печат излегувал, легално се одржувале политички, работнички и професионални собири. Сè до војната постоеле Солунската социјалистичка федерација, Македонската учителска организација и разни културни здруженија на граѓаните. На двапати биле одржани парламентарни избори, во кои македонското граѓанство зело активно учество и

испратило свои пратеници во Цариград. За населението, пред сè за градот, а посебно за македонската буржоазија, овие придобивки се покажале и погодни и трајни. Хуриетот ја отворил можноста за збогатување на формите и на методите на политичка активност, барем приближно толку колку што тоа било случај во рамките на соседните буржоаско-монархистички политички системи. Поради тоа, на хуриетот треба да се гледа пред сè како на еден остварен пробив, едно освоено скалило во историскиот развој на Македонија, а не на акт од кој би требало да се бара да ги разреши одеднаш и сите општествени спротивности на своето време. Тој пробив таков, всушност, и бил — како со она што го постигнал, така и со она што неповратно го отфрлил од историската сцена.

Само селото, напуштено од опортунистичкото граѓанство и од бирократизираната граѓанска интелигенција, која притоа живеела на туѓи јасли, останало настрана од легалните социјални и национално-политички борби. Но, во текот на повеќе од две години, т.е. до појавата на похуриетското четништво, тоа барем не било тероризирано и ограбувано, покрај од државните органи, уште и од оружените чети на соседните буржоазии. Народните маси, и пред сè селанството, доживеале позабележлив државен притисок во летото 1910 година кога младотурците ја спровеле акцијата за разоружување и пристапиле кон доселување на муслимански колонисти-мухацири во Македонија. Но, овие два потфата, покрај тоа што се покажале со краток здив, излегле и не докрај успешни, а во Серскиот округ, благодарение на одлично организираниите и комбинирани форми на отпор, како и на неподелениот престиж на Јане Сандански, доживеале потполн неуспех.

Во негативното хуриетско салдо треба да впишеме три крупни ставки. Новиот режим не ѝ донесол на Македонија внатрешна самоуправа во рамките на Империјата; тој дури и не гибил во аграрните односи и во селското прашање и, што е исто толку важно — не го заштитил македонскиот народ од разорното дејствување на пропагандите на соседните балкански државички. Оставајќи ги овие витални и одамна анахронични прашања сосема отворени, младотурците, со самото тоа, ги оставиле широко отворени и вратите за продолжување на делото на балканските интервенции во Македонија, кои и сега обилно ќе се служат со демагогија, со притисоци и провокации од масовен карактер за да го запрат, а потоа и да го ликвидираат, еднаш отворениот процес на демократски преобразби. Впрочем, младотурците и не си поставиле слични задачи во програмата. Но, од наше гледиште, во прашање било нешто многу посуштествено: широкото присуство и натамошното култивирање на еден познат дефетистички, малограѓански менталитет дека овие придобивки треба да ги подари некој еднадвор — во случајов

младотурската страна — кој, пак, му бил наполно туѓ и против кој особено доследно се борело санданистичкото јадро на македонската револуционерна левица. А тоа дека македонскиот конзервативен граѓански слој се експонирал како превасходно опортunistички и во однос на младотурците, бргу излегло на видело откако тој наеднаш се задоволил со оние придобивки што му ги понудиле младотурците и побрзал да се приспособи кон нив.

II

ПОЛИТИЧКИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ И МЛАДОТУРСКАТА РЕВОЛУЦИЈА

Не е можно во рамките на еден краток оглед да се изложат подробно и сите аспекти на политичките стојалишта врз кои застанале активните и организирани македонски политички сили во периодот по јули 1908 година. Но тие стојалишта достатно јасно можат да се осветлат кога се набљудуваат и само низ призмата на основните барања, и на целите, на македонското ослободително движење. Потрагата, пак, по овие цели доведува до заклучокот дека примарната цел во македонската национална програма била извојување на определена форма на македонската државност. Македонската државност, и тогаш, и пред тоа, и подоцна, се сфаќала како кондензиран израз на севкупните народни ослободителни стремежи; таа била претпоставка за разрешување на селското и другите социјално-економски прашања и за отворање перспективи за разрешување на проблемите од сферата на националната култура. Нешто повеќе: таа била претпоставка за зачувување на територијалната целост на земјата и за опстанок на нацијата.

Како се поставиле, со оглед на овие основни програмски цели на движењето, а во новонастанатата похуриетска политичка констелација, различните организирани политички сили на тогашното македонско општество?

1. Народната федеративна партија

НФП како похуриетска легална политичка формација израснала непосредно од окружните организации на Серскиот, Струмичкиот и Солунскиот округ, односно од македонската револуционерна левица на дотогашната илегална ВМРО. Наскоро по јули 1908 таа го проширила кругот на своите приврзаници и во Скопје, Велес, Лерин и други места надвор од триве окрузи. Столб и грбник на оваа партија била Серската окружна организација, предводена од Јане Сандански. Покрај Сандански, како предводници од мисла и акција се издвојуваат: Димо Хаџи Ди-

мов, Димитар Влахов, Тодор Паница и Христо Чернопеев. Висок престиж и широко влијание уживале и голем број други нејзини познати и признати раководители. Во овие години НФП ни се претставува како радикална граѓанско-демократска национално-ослободителна организација на македонскиот народ, која ги изразува интересите на селанството, на трудбеничките слоеви од градовите и на демократската македонска интелигенција. НФП за едно сосема кратко време, и тргнувајќи од сопственото богато револуционерно искуство, успеала да изработи една своја конзистентна програма како во поглед на целите, така и во однос на методите на борба за нивното остварување. (Ги изоставаме овде описите на практичните акции на народните маси, изведени под раководството на НФП).

Во однос на примарната основна цел — македонската државност, НФП го прокламирала барањето за обласна самоуправа на Македонија во рамките на темелно реформираната Турција. За да се постигне тоа, се барало самата Турција да се трансформира во федеративна државна заедница на народите што ја населувале — Источна федерација, во која свои обласни самоуправи би добиле уште Албанија, Ерменија и другите национални покраини. Со оглед на федеративното начело во државното устројство и самата партија била замислена да се изградува како федерација од неколку национални секции од Македонија. Во разработувањето на федеративниот принцип НФП отишла уште подалеку. Таа барала една доследно спроведена децентрализација: самоуправување на националните области што влегувале во составот на Турција, самоуправување на окрузите во областа, на општините — во округот, во доменот на нивните внатрешни надлежности и интереси. Во аргументацијата на потребите и предностите од широко децентрализираната федерација среќаваме мисли кои асоцираат на теоријата и практиката на современиот југословенски федерализам.

Понатаму, НФП се изјаснила за укинување на секаквите национални, сталешки и религиозни привилегии со цел да се постигне целосна национална рамноправност, која се проширивала до степен на право на самоопределување на народите на Турција.

Очигледно е дека НФП го напуштила барањето за политичка автономија на Македонија. Причините за тоа не се од формален, туку од суштински карактер. Тие лежеле во похуретските услови кога се отвориле можностите за демократизирање и реформирање на Турција. Барањето на политичката автономија ја имало предвид само автономијата на Македонија и било пропиено со силни сепаратистички стремежи кои неизбежно воделе кон нејзиното откинување од составот на Империјата. Напротив, децентрализацијата и обласната самоуправа се однесувале на целата земја, зашто било јасно дека не е можно оства-

рувањето на пожелниот сојуз на демократските сили на народите од Турција до колку се поддржува автономистичкиот сепаратизам зад кој се криеле силни санстефанско-обединувачки тенденции. А тоа значи дека остварувањето на македонската државност НФП го барала не надвор од рамките и не преку разбивањето на Турција, туку преку нејзиното трансформирање во федерација на слободни и рамноправни народи. Притоа, се имал предвид и фактот дека одамна покренатото македонско барање на политичка автономија на Македонија веќе до ова време било длабоко компрометирано откако било преземено и откако зад него се нашле и старите и новите врховистички сили во македонското движење.

Што се однесува, пак, до преданоста на НФП кон уставна Турција, не е можно за неа да се посочи посилен аргумент од учеството на 1 200-те македонски доброволци предводени од Сандански во оруженото задущување на султанскиот пуч во Цариград, во април 1909 година. И по доследното младотурско одбивање на децентрализацијата превладувачкото мнозинство во НФП продолжило да се бори, на една страна за демократизација и опстанок на Турција, а на друга — против похуриетското четништво како оружена претходница на војната.

Селското и другите социјално-економски барања, исто така, земале централно место во програмската платформа и во бројните акции на НФП. Резимирано искажани тие гласеле: отстранување на остатоците од крепосната зависност на селаните-чифлигари, спроведување аграрна реформа во корист на општините и на безимотните селани и воведување современ систем на прогресивно оданочување на граѓаните. Програмата не ги изоставила и најнепосредните интереси на македонските занаетчии и работници. На нив се однесува барањето за „законска заштита на наемниот земјоделски и занаетчиски труд“ и за „заштита на наемните работници од прекумерна експлоатација и исцрпување“. Кон ова треба да се додадат посебните барања за бесплатни училишта, за изградба на болници, патишта и слично, вклучително и за државна пензија на довчерашните припадници на оружените чети кои се ориентирале кон мирен живот во татковината.

Марксистички ориентирираниот автор во една ваква социјално-економска програма ќе види, првенствено, усилби за разрешување на еден многу суштествен дел од задачите на буржоаско-демократската револуција, но во политичката стратегија на нејзините творци кои поаѓале од конкретната македонска реалност, таа не значела само таква програма. За нив таа истовремено била и пат кој водел кон државно конституирање на Македонија и кон поволно разрешување на македонското прашање. За нив прашањето се поставувало алтернативно: или аграрна реформа или селански вриежи по кои следела војната. Некои

попроникливи современици не испуштиле да констатираат дека решавањето на аграрното прашање во духот на залагањата на Сандански ќе го подготвело и конечното разрешување на македонското прашање. Ништо поинаку не предвидувал и органот на „серчаните“ кога пишува дека постојните аграрно-сопственички односи „го држеле во вечно незадоволство безимотното селанство, кое било и ќе биде елемент на постојано нарушување на мирот во државата“.

И во сферата на национално-културните барања НФП тргнувала од отворениот процес на демократизација на општествениот живот залагајќи се здобиените придобивки максимално да ги искористи во интерес на македонскиот народ. Имајќи го зад себе демократското граѓанство, и особено патриотската учителска интелигенција, таа презела низа иницијативи и извела бројни акции во доменот на школството, просветата и културата. Но, богатиот фонд од културни пројави на овој период не е можно да се врзува само за партиската активност на НФП. Голема била овде улогата на граѓанството, и особено на учителството, кое преку својата Организација развило мошне разновидна, осмислена и организирана дејност. Демократското граѓанство и учителството ја оживотворувале програмата на НФП, дури и тогаш кога таа формално не постоела.

Појдовното начело во програмската и во акционата постапеност на НФП спрема културните проблеми било барањето на пропагандните црковно-училишни институции да им се одземат сите права и привилегии во сферата на просветното и културното дело. Бугарската егзархија, а и другите пропагандни институции, требало да се сведат до степен на верско-обредни институции во однос на своите верници, додека сите права од просветен и културен карактер би поминале во надлежност на обласните и локалните државни органи. На тој начин, и национално-културната политика на НФП била конципирана со оглед на примарното програмско барање за обласна самоуправа на Македонија во федерализираната Турција.

Но, и во услови на неостварена македонска државност, биле преземени дотолку значајни иницијативи што практично се пошло кон ликвидација на бугарските и другите пропагандни институции во Македонија. Одземањето на седумдесетина училишта од рацете на Егзархијата и нивното претворање во општински (меарифски) училишта во Серскиот округ, движењето за црковно-народен собор, учителскиот бојкот на егзархискиот весник „Новини“, судирите со егзархиските митрополити и намесници, обидите за враќање на митрополитот Теодоси Скопски и на Крсте Мисирков во земјата, барањата за намалување на фондот на часовите по бугарски јазик за сметка на францускиот јазик во солунските средни училишта, широката патриотска дејност на Учителската организација и нејзините остри судири

со егзархискиот апарат и слично достатно јасно говорат дека четирите похуриетски години повеле, имено, и кон национално-културна еманципација на Македонија.

Раководниот тим на НФП, а особено неговото санданистичко јадро, пројавил вонредно висока револуционерна зрелост при оценката на секој даден момент во, инаку, мошне бурниот и сложен развоен тек на општата ситуација и соумеал да извлече најадекватни заклучоци за сопственото политичко поведење. Оценувајќи ја правилно ограниченоста и недоследноста на младотурците, НФП се поставила во опозиција спрема нивниот режим, но и никогаш не ги атакувала веќе извојуваните придобивки. Напротив, таа со сите сили ги бранела нив. Сандански и неговите соборци непрестајно предупредувале на надворешната опасност и не престанале со напорите за продлабочување на извојуваните придобивки гледајќи во нив единствена гаранција за мир и прогрес на земјата. Нивната политичка поставеност во тој поглед може да се дефинира како доследно конструктивна и патриотска опозиција, која многу држела до сопствените основни принципи и идеали, но и не знаела за робување на заучени доктрини. Ако се побараат аналогии со денешни состојби, сличноста ќе биде најблиска со политичката стратегија на шпанските комунисти.

2. Бугарските, српските и грчките конституциони клубови

Сите конзервативни и реакционерни граѓански слоеви од македонското и другото христијанско население, повикани во новите услови кон неспоредливо поактивен политички живот, им пристапиле на иницијативите за формирање на т.н. конституциони клубови во Македонија. Нивната појава ја обележувале две суштествени карактеристики: прво, помеѓу сите нив и во секој поглед видливо се истакнувал Сојузот на бугарските клубови, и второ, во раководството на сите овие политичко-пропагандни партии доминирала високопоставената во хиерархискиот апарат на пропагандите интелигенција. Само минимален број интелектуалци држале утледни места во турската администрација или во т.н. слободни професии, но и тоа не влијаело врз нивната немакедонска политичка и национална определба. Бирократизираната и одродена висока интелигенција во служба на пропагандите толку доминирала, што во раководствата на триве партии не можело да се најде ниедно позначајно име на припадник на македонската буржоазија. Впрочем, таа интелигенција и претставувала составен дел на македонската трговско-лихварска буржоазија.

Иницијативата за создавање на Сојузот на бугарските клубови дошла од Софија. Со овој Сојуз требало, привремено, да

се собере македонското граѓанство и да се пополни настанатиот вакуум во бугарската политичка акција во Македонија по распаѓањето на неоврховистичката ВМРО на Х. Матов. Но, самиот Сојуз, што се појавил со септември 1908, првенствено бил дело на оние граѓански политички сили кои отсекогаш стоеле надвор или одамна ги напуштиле редовите на ВМРО. Претставниците и активистите на ВМРО во Сојузот нашле само привремено политичко засолниште — до обновувањето на нивната субверзивна дејност.

Сојузот на бугарските клубови претставувал привремено политичко обединување од неколку различни групации: од една група делегирани бугарски владини емисари на чело со Томо Карајанов, од претставници на матовската ВМРО, од високата егзархиска бирократија, од група бивши основачи на старата ТМОРО (А. Димитров, Х. Батанџиев, Лев Огњанов) и од претставник на граѓанската интелигенција на егзархиска или турска служба. Од последнава фракција посебно се истакнувал битолскиот адвокат Панче Дорев, кој бил и пратеник во Отоманскиот парламент. Во овој Сојуз, во периодот на револуционерната криза, всушност се здружиле врвовите на опортунистичкото граѓанство, високата егзархиска интелигенција и делегираните бугарски емисари, кои во него ги зеле клучните раководни позиции. Дотогашниот бугарски дипломатски претставник во Рим Т. Карајовов станал претседател на Сојузот.

Заслужува посебно одбележување политичкото поведение на македонската буржоазија, која се покажала недорасната за дадениот политички миг и ги затворила очите пред провидно маскираните побуди на оние под чиешто политичко покровителство се поставила. Стравот од продлабочување на револуционерната криза во Македонија и отуѓеноста од македонските маси ја сочинувале основата на нејзиното противставување на НФП, и особено на санданистите, а одбивањето на младотурците да ѝ отстапат власт и политичката кусогледост ја отерале во борбата за позиции во сопствената земја да бара поддршка од бугарската држава. Последната, пак, ја искористила за да му парира на движењето на Сандански и преку неа привремено да кокетира со младотурците, што, исто така, било насочено против Сандански, зашто младотурците во лицето на клубашкиот сојуз нашле средство со кое можеле да ѝ се противстават на НФП. Така, македонската буржоазија ја зела улогата на амортизер во општествените борби и се вклучила во младотурско-бугарската игра, што била насочена против продлабочувањето на револуционерната криза во Турција. А откако револуционерната криза одминала и во клубашкиот сојуз цврсто заседнале спомнативе емисари, тој бил поведен кон провоцирање на остри судири со младотурците кои, со текот на времето, ќе прераснат во врховистички пограми и субверзии од масовен ка-

рактер со цел на доразбирање дури и на самата помисла за смирување на земјата и за македонско-турско зближување во интерес на нивниот заеднички опстанок во Македонија. И се случило така што и атентатите и погромите што дошле кон крајот на овој период биле дело на врховизираната ВМРО, чиешто претставници на основачкиот конгрес на Сојузот седеле заедно со претставниците на македонското граѓанство, на чело со П. Дорев, кој сега веќе залудно барал свртување на текот на настаните кон мирни води и кон македонско-турско зближување во Македонија.

Таканаречената Организација на отоманските Срби, со седиште во Скопје, по своите основни карактеристики се јавува како големосрпски пандан, но и во улога на пропаганден ривал на Сојузот на бугарските клубови. И таа била создадена на иницијатива од српската влада, и се јавила на македонската политичка сцена со задача привремено да ја замени Српската четничка организација; и во неа сите раководни места ги зеле високи функционери на српскиот пропаганден апарат во Македонија. Македонските верници на српската црква и домашниот граѓански елемент во неа послужиле само како погоден политички превез во чиешто име можела да постои и да дејствува новата организација. Претседател на Организацијата станал Богдан Раденковиќ, од околината на Косовска Митровица, бивш питомец на султанскиот лицеј во Цариград, инспиратор на српското четништво во Македонија и политички авантурист со болни амбиции. Македонскиот граѓански елемент, не само што бил отфрлен на слеп колосек, туку се покажал и сосема недораснат да земе каква и да е поактивна политичка улога врз себе. Впрочем, при постоење на бројните пропагандни црковно-училишни кадри што биле доведени однадвор и политички насочувани од кралските конзулати, домашниот граѓански елемент не бил ни пожелен ни потребен во раководството на Организацијата на отоманските Срби.

Во односите со младотурците оваа Организација се држела демагошки дволично. Таа со нив, главно, политички кокетирала за да извлече што поповолни отстапки за српската пропаганда, додека, и на друга страна, со носителите на својот бугарски ривал се впуштила во долготрајни и остри судири, преку кои ги поткопувала извојуваните хуриетски придобивки и постигнатата политичка стабилност во Македонија.

Кон сево ова треба да се додаде нејзината изразито шовинистичка ориентација со која се настојувало да се продлабочи пропагандно-политичката поделеност меѓу македонските народни маси.

Мотивите за појавата на грчката пропагандно-политичка организација во Турција и Македонија битно не се разликувале од оние на другите двајца нејзини и пандани и ривали. Таа била

создадена на тој начин што Цариградскиот грчки силогос се трансформирал во централно раководство, кое било задолжено мрежата на новата организација да ја прошири и во македонските предели во Турција. Меѓутоа, бројот на грчките клубови овде се ограничил одвај на десетина поголеми јужномакедонски центри, во кои превладувале грчките и гркофилските граѓански елементи. И само минимален дел од нив имале македонско словенско потекло.

Двојственоста во однесувањето спрема револуцијата и младотурците била најкарактеристична за грчката политичка акција во Турција. Таа се нашла присилена да се вклучи во легалните политички борби, меѓу другото, и со цел да обезбеди место за сопствената граѓанска елита во јавниот живот на земјата, но и воопшто не можела да го скрие своето длабоко незадоволство од хуриетските придобивки и своето непријателство спрема младотурците и сите нивни сојузници. Последново особено било релевантно за подрачјата на Македонија во Империјата.

Наеднаш по победата на хуриетот, проследена, меѓу другото, и со исчезнувањето на грчките андартски банди, силно се разлишале позициите на грчката пропаганда во јужномакедонските реони. Македонските верници овде, и особено во западните околии на приморска Македонија, задржувани под власта на Патријаршијата по силата на грчко-турската соработка и со андартското оружје, сега масовно се кренале кон доликвидирање на остатоците од грцизмот во сопствената средина. Грчката пропаганда, а во нејзините рамки и новата политичка организација, се судрила и со отоманската концепција на младотурците, која барала шовинистичката исклучителност во образовно-воспитните установи да се заменува со идејата за отоманско заедништво.

Следствено на ова, грчката политичка организација наеднаш по јулската промена започнала остро и трајно да се судира и со младотурците и со движењето на Сандански, а за кратко време и со активистите на бугарската пропаганда. Таа, слично на матовската ВМРО, не била способна ни за привремено кокетирање со младотурците. Но, судирите со егзархиско-бугарскиот ривал само по една неполна година почнале да отапуваат и постепено да се заменуваат со грчко-бугарскиот сојуз, кој до кон 1912 година прераснал во претходница на антитурската и антимакедонската војна.

Така, македонската трговско-лихварска буржоазија од трие пропагандно-политички групации, наредувајќи се на опашот од однадвор инспирираните политички организации, дала свој и немал придонес во изградувањето на предусловите на војната. Таа буржоазија, како самостојна македонска политичка сила, во ова време веќе не постоела.

3. Македонските социјалисти околу Васил Главинов

Анализата на основните идејни ставови и политички акции на оваа група македонски социјалисти доведува до некои значајни сознанија кои, во нашата историографија, и особено во историската публицистика, најчесто биле превидувани. Пред сè, не е можно да се сфатат похуриетските политички позиции на групата околу Главинов, ако се испушта од предвид нејзината идејно-политичка еволуција од времето на Илинденското востание кога таа е составен дел на национално-револуционерното движење и на македонската револуционерна демократија, до похуриетските години, кога таа во никој случај не е тоа, и во напорите да ја земе улогата на политички предводник на работничкото движење остро се судрила, на една страна, со НФП, а на друга — со Солунската социјалистичка федерација. А тоа ќе рече и дека за поиздиференцирано работничко и социјалистичко движење во Македонија во нивните тогашни појавни облици може да се зборува дури по 1908 година откога, всушност, и започнува историјата на работничкото движење кај нас, кое со години потоа ќе постои и ќе дејствува издвоено од македонското националноослободително движење. Реското издвојување, пак, на работничкото и социјалистичкото од националноослободителното движење, што групата околу В. Главинов го сторила по сите линии и со хируршки зафати, ја довело неа во состојба на безогледна критизерско-волунтаристичка опозиција не само визави Младотурската револуција и владеачката партија на младотурците, туку и спрема оние македонски демократски и прогресивни политички сили на кои не им биле туѓи социјалистичките идеи, но се залагале за соработка со младотурците. Таквото издвојување, придружено со целосно апстрахирање на групата од живата политичка реалност на постхуриетската и предвоена Македонија, не можело да не ја одведе неа кон тотално секташко затворање во тесните рамки на „чистата класна борба“ и да не ѝ го предреши релативно брзото исчезнување од македонската политичка сцена. Збунува, но е очигледен фактот дека групата околу В. Главинов идејно-политички, а во извесна смисла и организационо, се поврзале единствено со партиите на бугарските „тесни“ и на српските социјалисти и остро се конфронтирала со сите оние социјални слоеви и политички организации во самата земја со кои нејзината работничка класа неизбежно морала да ја дели општата судбина на единствената татковина. И не станува овде збор за елитите на пропагандите и на разните клубашки сојузи кои својата иднина не ја сврзувале со онаа на македонскиот народ. Овој факт, осветлуван низ призмата на ослободената од догматизам марксистичка теоретска мисла, говори дека не било можно постигнувањето единство на прогресивните сили во балканските региони

ако не се почитуваат специфичните задачи и степенот на општествено-политичкиот развој на одделните балкански земји и народи.

Во тој контекст и сосема бегло би се задржале врз некои аспекти на концепцијата за балканска федерација, еднодушно прифатена и од нашите социјалисти на конференцијата во Белград во 1910 година. Неа балканските социјалисти ја понудиле како своја алтернатива на военото разрешување на македонската и другите составки на сè уште неразрешеното балканско прашање. Го избираме овој момент, зашто идејата за балканска или слична федерација била широко популарна тогаш, а сè уште е жива, речиси, и во нашите дни. И не станува збор овде за илузорноста, а оттука и за штетноста нејзина, поради тоа што нејзините тогашни протагонисти во лицето на балканските, а во тој број и на македонските социјалисти околу В. Главинов, нејзиното остварување ѝ го препуштале на буржоазијата. Збор е за нешто посуштествено: определбата за балканска федерација ги обусловувала и конкретните политички односи спрема младотурците и спрема концепцијата за државно-правното индивидуализирање на Македонија во рамките на реформирана Турција, која пак стоела како централен пункт во програмата на НФП. А со исклучивоста, својствена на групата околу В. Главинов, таа се јавувала и како целосна негација на секое поинакво решение на македонското прашање.

Групата на В. Главинов, разочарана од фактот што извршената промена не одговорила на нејзините социјалистички идеали и не наоѓајќи надвор од себеси други прогресивни сили во државата, се определила за балканска федерација преку рушење на интегритетот на Турција, кое, пак, во она време било мошне опасно, зашто, објективно и без самата да го сака тоа, ги охрабрувало балканските военољубиви хегемонисти. Една од причините, секако не и единствената, за крајно невоздржаното на сосема неосновано оцрнување од страна на „Работничка искра“ на НФП, и особено на Сандански, секако лежела во нивните целосни разидувања во поглед на непосредниот иден статус на Македонија на Балканот што го обусловувал и нивниот однос спрема постхуриетска Турција. А јавните напади врз младотурците, и особено врз НФП и санданистите, биле дотолку оцрнувачки, што, и за жал, можеле да ги добијат аплаузите и на најгрлестите балкански поттикнувачи на војната. Безогледно левичарската поставеност на групата околу В. Главинов кон проблемите на денот и на иднината на Македонија, по самата логика на нештата, морала да ја одведе неа онаму каде што, во општиот распоред на македонските политички сили на ова време, не ѝ било местото. Нашиот заклучен суд, но извлечен не само од погоре реченото, би бил дека пред историскиот испит на

Младотурската револуција најслабо поминале македонските социјалисти околу Васил Главинов.

Такви биле, во најкуси црти изнесени, општиот распоред, идејно-политичките ориентации и акции на организираниите политички сили во Македонија во периодот на младотурското управување. Во бурната политичка историја на Балканот од првата деценија на XIX век ослободителните перспективи што ги отворила Младотурската револуција за сè уште неподделената Македонија значеле важна историска шанса за разрешување на македонското прашање од самите македонски прогресивни сили и преку постепена демократска преобразба на Турција. И обратно, корените на многу од подоцнежните настани и состојби во положбата на нашиот народ се втемелени во овој четиригодишен интервал на младотурското владеење, кој, очигледно, се покажал само како преоден крстопат, зашто тегнел или кон политичка стабилизација и национално закрепнување на македонскиот народ, или кон војна и дележи, кон задржување, дури и враќање назад, на македонските национално-конститутивни процеси.

Manol PANDEVSKI

THE YOUNG TURK REVOLUTION — AN EXAMINATION OF THE ORGANISED MACEDONIAN POLITICAL FORCES

S U M M A R Y

When the absolutism of Sultan Hamid was overthrown in Turkey through the action of the Young Turks in July 1908, the organised Macedonian liberation movement already had fifteen years behind it, but had not yet attained its goals. This fact imposed the need for the continuation of the struggle for liberation under the conditions of the constitutional régime, thus causing the movement to be in the mainstream of the most important political events in Turkey. The Macedonian movement now gained new inspiration, entered a higher phase in its development and became much more of a constituent part of the middle-class, democratic revolution in Turkey than it had been before.

Even at the time, the great revolutionary inconsistency of the Young Turks was rightly pointed out, for after July 1908 they suddenly decided to stop the revolution halfway. Yet the constitutional victory, which was to a large extent also a victory of their own for the Macedonian people and their liberation movement, did ease the situation in Macedonia greatly, especially in the first two years, and opened up more favourable circumstances for further development and many prospects for the achievement of their unrealised national and political aims.

What positions were the organised Macedonian political forces, as separate movements, to take up towards the new situation in Turkey? Not only different ones, but positions which were diametrically opposed. The revolutionary democratic wing of VMRO (the Internal Macedonian Revolutionary Organisation) headed by Yané Sandanski, which was now transformed into the legal NFP (National Federative Party), proclaimed their demand for regional self-government in Macedonia within the framework of a democratic, federalised Turkey. It was expected that such a Macedonian federal state would clear the way for the solution of the numerous social, economic and cultural questions which had faced the Macedonian people for so long. A Macedonian state was also seen as the surest step or prerequisite in preserving the territorial integrity of Macedonia. Thus the NFP sought cooperation with the Young Turks, yet reached a state of permanent conflict with them, by at the same time advocating the continuation of the Turkish revolution.

On the other hand, all the conservative and reactionary bourgeois political forces, which had long been in contact with the ruling bourgeoisies in the small neighbouring Balkan states, organised themselves into the so-called constitutional clubs in Macedonia. They carried out a bitter struggle, not only to prevent the enactment of progressive social reforms, but also to liquidate the benefits of the revolution, with the aim of opening the way into Macedonia for a Balkan army of invasion.

The Macedonian socialists, grouped around V. Glavinov, weighed down by ideological narrow-mindedness and doctrinairism, did not manage to find their rightful place in the complex mosaic of Macedonian politics. In the stormy political history of the Balkans in the first decade of the 20th century, the prospects for liberation opened up by the Young Turk revolution represented the last historical opportunity in the still undivided Macedonia for the Macedonians themselves to solve the Macedonian question without outside military intervention. Yet this opportunity was missed.

Б И Б Л И О Г Р А Ф И Ј А
НА ДОП. ЧЛЕН МАНОЛ ПАНДЕВСКИ

1. *За некои форми на политичкиот отпор во предилинденскиот период (1893—1903).* — Гласник на Институтот за национална историја, 1959, III, 1, стр. 147—170.
2. *Обиди на ВМОРО за воспоставување на внатрешни и надворешно-политички врски во текот на Илинденското востание.* — Гласник на Институтот за национална историја, 1959, III, 2, стр. 47—68.
3. *Славко Димевски: Просветната политика на Егзархијата и училишните бунтови во Македонија, „Култура“, Скопје, 1960, стр. 101.* — Гласник на Институтот за национална историја, 1960, IV, 1/2, стр. 361—363.
4. *Илинденските бегалци во Бугарија во 1903—1904 година.* — Разглед, 1961, IV, 3, стр. 252—272.
5. *Неколку моменти од општествено-политичката и револуционерната дејност на македонските учители во периодот од создавањето на ВМОРО до Илинденското востание.* — Просветно дело, 1961, XVII, 3/4, стр. 167—174.
6. *Политиката на бугарското кнежевство спрема македонското ослободително движење и бугарско-турските односи (1903—1904).* — Гласник на Институтот за национална историја, 1961, V, 2, стр. 125—163.
7. *Македонија од краја XVIII века до краја првог светског рата.* — Војна енциклопедија, 1962, том V, стр. 344—348.
8. *Учителското движење во Македонија (1893—1912).* — Скопје, „Култура“, 1962. — 170 стр.
9. *Вооружувањето на македонските револуционери и востаници во периодот до Илинденското востание (1893—1903).* — Гласник на Институтот за национална историја, 1963, VII, 2, стр. 79—112.
10. *Директивата за идна дејност на Организацијата: еден значаен документ од македонското национално-револуционерно движење.* — Прилози, Битола, 1963, 4, стр. 67—71.

11. К. Л. Струкова, *Новые документы о положении в Битольском вилаете в 1903 г. Сборник статей и материалов. Издание: Институт славяноведения при АН СССР, Москва, 1963.* — Гласник на Институтот за национална историја, 1963, VII, 2, стр. 279—280.
12. *Од дејноста на Јане Сандански во 1910 година.* — Историја, 1965, I, 1, стр. 19—23.
13. Јордан Анастасов — Јане Сандански, *Биографичен очерк. Изд. на Б. К. П. София, 1966, стр. 238.* — Гласник на Институтот за национална историја, 1966, X, 2/3, стр. 265—272.
14. *Крсте Петков Мисирков за пропагандите на соседните балкански држави во Македонија.* — Крсте Мисирков: Научен собир посветен на 40-годишнината од смртта, Скопје, 24—25 јуни 1966. — Скопје: Институт за македонски јазик, 1966.
15. *Контрареволуцијата на Цариград во 1909 година и Македонија.* — Гласник на Институтот за национална историја, 1966, X, 2/3, стр. 83—108.
16. *Моменти од борбата на македонскиот народ за културно-национална автономија во периодот на младотурското владеење (1908—1912).* — Материјали од Симпозиумот по повод 20-годишнината од Првото заседание на АСНОМ одржан на 23 и 24 октомври 1964 година. — Скопје: Институт за национална историја, 1966, стр. 439—448.
17. *Политичките партии и организации во Македонија (1908—1912).* Скопје, Изд. „Култура“, 1965, 439 стр.
18. *Македонската емиграција во периодот од 1918 до 1924 година и победата на Октомвриската револуција.* — Гласник на Институтот за национална историја, 1967, XI, 1, стр. 25—76.
19. *Македонското ослободително движење во емиграција и Октомвриската револуција (1918—1923).* — Гласник на Институтот за национална историја, 1967, XI, 2, стр. 69—84.
20. *Осврт на македонското ослободително движење и на македонското прашање во XIX и почетокот на XX век.* — Историја, 1967, III, 2, стр. 125—135.
21. *Политичке прилике у Македонији пред балкански рат.* — Југословенски народи пред први светски рат. — Београд: Научно дело, 1967, стр. 677—702. — (Посебна издања САНУ; књ. 416: Одељење друштвених наука; књ. 61).
22. *Христо Христов: Аграрните отношения в Македония през XIX и началото на XX вех. Издание на БАН, София, стр. 213.* — Гласник на Институтот за национална историја, 1967, XI, 1, стр. 193—202.
23. *Внатрешната македонска револуционерна организација во борбата за национално-политичко единство на македонските маси во периодот до Илинденското востание.* — Гласник на Институтот за национална историја, 1968, XII, 2, стр. 47—90.

24. *Die Mazedonier in Bulgarien.* — Handbuch der europäischen Volksgruppen. — Wien—Stuttgart: Föderalistische Union europäischer Volksgruppen, 1968, стр. 554—557.
25. *Јане Сандански.* — Скопје: РТВ Скопје, 1968. — 31 стр.
26. *Македонски глас = Македонский голос. Орган на приврзаниците на независна Македонија (1913—1914)* / редактори М. Апостолски, Јб. Лапе, И. Катарџиев и М. Пандевски. — Скопје: Институт за национална историја 1968. — 316 стр.
27. *Младотурската револуција и Македонија.* — Скопје: РТВ Скопје, 1968. — 32 стр.
28. *Пиринска Македонија од крајот на Првата до крајот на Втората светска војна.* — Билтен на Заводот за унапредување на школството на СРМ, 1968, 4/5, стр. 103—116.
29. *Политичке партии и организации у Македонији (1908—1912).* — Настава историје, Загреб 1968/69, 3, стр. 43—50.
- 29а. *Струмица и Струмичко низ историјата/Горѓи Стоев—Трнката.* — Струмица, 1969, 575 стр.
30. *Историја на македонскиот народ: книга II: Македонија од Младотурската револуција до Балканските војни: дел VIII, гл. I, стр. 297—306; гл. II, стр. 307—334; гл. IV, стр. 345—352.*
31. *На годишнината од убиството на Јане Сандански.* — Историја, 1969, V, 2, стр. 143—148.
32. *Револуционерното ослободително движење од крајот на XIX и почетокот на XX век како повисока фаза во македонскиот национален развој.* — Jugoslovenski istorijski časopis, Београд 1969, 4, стр. 120—125.
33. *A Short Critical Review of the Treatment and Representation of the Macedonian People in Soviet Historiography after the Second World War (1945—1968) on the Period of XIXth and XXth Centuries/Mile Todorovski, Vlado Kartov.* — The Foreign and Yugoslav Historiography of Macedonia and the Macedonian People. — Skopje: Institute of National History, 1970, стр. 9—33.
34. *Д-р Орде Ивановски: Балканските социјалисти и македонското прашање. (Од 90-те години на XIX век до создавањето на Третата интернационала.) „Култура“, Скопје, 1970, 438 стр.* — Гласник на Институтот за национална историја, 1970, XIV, 2/3, стр. 381—385.
35. *La Macédoine et la révolution jeune-turque.* — La Macédoine et les Macédoniens dans le passe — Skopje: Institut d'Histoire Nationale, 1970, стр. 255—267.
36. *Ленин за Македонија во 1908 и 1912 година.* — Гласник на Институтот за национална историја, 1970, XIV, 1, стр. 5—31.
37. *Ленин за Македонија во Младотурската револуција и во Балканската војна.* — Историја, 1970, VI, 2, стр. 77—89.
38. *Првата биографија на Јане Сандански од В. В. Водовозов.* — Современост, 1970, XX, 5, стр. 487—497; Историја, 1970, VI, 2, стр. 218—225.

39. *Атлас по българска история*, Българска академия на науките, Институт за история, София 1963, стр. 87. — Гласник на Институтот за национална историја, 1971, XV, 2, стр. 303—314.
40. *Еден прилог на Петар Данилович Драганов за етнографијата на Македонците*. — Гласник на Институтот за национална историја, 1971, XV, 3, стр. 181—188.
41. *Ново писмо и телеграма од Гоце Делчев*. (Кон 99-годишнината од раѓањето на големиот македонски револуционер). — Современост, 1971, XXI, 1, стр. 71—76.
42. *Горче Петров, Обезличена Македонија* / Соопштува д-р Манол Пандевски. — Гласник на Институтот за национална историја, 1971, XV, 2, стр. 277—283.
43. *Political Conditions in Macedonia Before the Balkan Wars*. — *Macedonian Review*, 1971, I, 2/3, стр. 167—175.
44. *Социјалистичко-анархистичкиот кружок „Црвени браќа“ во Македонија во 1911—1912 година*. — Работничкото движење во Македонија до 1929 година. — Скопје: Институт за национална историја, 1971, стр. 115—123.
45. *Учеството на Македонците во вооружените ослободителни борби на бугарскиот народ во 60-те и 70-те години на XIX век*. — Гласник на Институтот за национална историја, 1971, XV, 1, стр. 23—60.
46. *Акад. проф. А. Бурмов, акад. Д. Косев, акад. Х. Христов, История на Бугарија. Учебник за X и XI клас на общообразователните и трудовополитехническите училища, София, 1969*. — Историја, 1971, VII, 1, стр. 295—302.
47. *Гоце Делчев во македонската национална револуција*. — Културен живот, 1972, XVII, 1/2, стр. 3—5.
48. *За Гоце Делчев и неговото време*. — Гласник на Институтот за национална историја, 1972, XVI, 2, стр. 23—34.
49. *Јане Сандански* (Едно столетие од раѓањето на македонскиот револуционер). — Културен живот, 1972, XVII, 7/8, стр. 10—13.
50. *Yané Sandanski*. — *Macedonian Review*, 1972, II, 3, str. 309—315.
51. *Јане Сандански во македонското ослободително движење* (Сто години од раѓањето на македонскиот револуционер). — Гласник на Институтот за национална историја, 1972, XVI, 2, стр. 55—79.
52. *Македонското и ерменското револуционерно ослободително движење*. (Врски и соработка во времето на Гоце Делчев). — Историја, 1972, VIII, 1, стр. 64—78.
53. *Програма и Декларација на левицата на ВМРО од август 1908 година*. — Гласник на Институтот за национална историја, 1972, XVI, 1, стр. 171—185.

54. *Др Христо Андонов-Полјански, Гоце Делчев, Том I—VI, „Култура“, Скопје 1972.* — *Jugoslovenski istorijski časopis* 1972, 3/4, str. 183—187.
55. *За континуитетот на македонската националноослободителна револуција — до 1941 година.* — Развојот и карактеристиките на Народно-ослободителната војна и на Револуцијата во Македонија. — Скопје: Македонска академија на науките и уметностите; Институт за национална историја, 1973, стр. 97—115.
56. *Илинденското востание, османската власт и турското население во Македонија.* — Историја, 1973, IX, 1, стр. 147—157.
57. *Yané Sandanski — Revolutionary.* — The epic of Ilinden. — Skopje, Macedonian Review, 1973, str. 159—172.
58. *Наставни програми по историја за стручните училишта во СР Македонија/Д. Лепчевски, Костадин Делиниколов.* — Скопје, Просветно дело, 1973.
59. *Социјалистичкиот и работничкиот периодичен печат во Македонија во периодот на младотурското владеење (1908—1912 год.).* — Гласник на Институтот за национална историја, 1973, XVII, 1, стр. 147—156.
60. *Втората интернационала за македонското прашање во 1903 година.* (Еден документ на Меѓународното социјалистичко биро). — Гласник на Институтот за национална историја, 1973, XVII, 2, стр. 169—178.
61. *Ѓорче Петров за македонското прашање и македонската држава во 1919 година.* — Ѓорче Петров и Пере Тошев. — Прилеп: Друштво за наука и уметност; Друштво на историчарите, 1974, стр. 57—63.
62. *Мемоари, огледи, статии/Анастас Митрев.* — Избор, превод, предговор и редакција д-р Манол Пандевски. — Скопје, Нова Македонија, 1974, 260 стр.
63. *Националното прашање во македонското ослободително движење (1893—1903).* — Скопје, Култура, 1974. — 318. стр. — (Современа општествена мисла).
64. *Социјалистическая и рабочая периодическая печать в Македони в период младотурецкого правления (1908—1912 гг.).* — *Počeci socijalističke štampe na Balkanu.* — Beograd: Jugoslovenski institut za novinarstvo; Institut za istoriju radničkog pokreta Srbije, 1974, str. 425—433.
65. *Учеството на Македонците во ослободителните војни на Србија во 60-те и 70-те години на XIX век.* — Историја, 1974, X, 1, стр. 51—72.
66. *Д-р Љубиша Доклестик, Српско-македонските односи во XIX век, НИП Нова Македонија 1974, стр. 455.* — Гласник на Институтот за национална историја, 1975, XIX, 3, стр. 286—291.
67. *Значаен програмски документ на српската влада спрема македонското прашање од почетокот на XX век.* — Гласник на Институтот за национална историја, 1975, XIX, 2, стр. 207—215.

68. *Stanje u Makedoniji posle ilindenskog ustanka* / Gligor Todorovski. — Оружане борбе makedonskog naroda od VI do XX veka: (pregled). — Београд; Скопје, Vojnoistorijski institut; Institut za nacionalnu istoriju, 1975, str. 185—211.
69. *Спомени на Димо Хаџи Димов за Гоце Делчев и македонското национално-револуционерно движење*. — Гласник на Институтот за национална историја, 1975, XIX, 1, стр. 145—153.
70. *Увод во бугарско-врховистичката активност во Македонија во почетокот на XX век*. — Прилози на МАНУ: Одделение за општествени науки, 1975, VI, 1, стр. 31—57.
71. *Крсте Мисирков и Јане Сандански* (Една паралела на две струи во македонското ослободително движење од почетокот на XX век). — Крсте П. Мисирков и национално-културниот развој на македонскиот народ до ослободувањето: реферати на Симпозиумот, Скопје, 1975. — Скопје: Институт за македонски јазик, 1976, стр. 269—277.
72. *Обидите за убиство и убиството на Јане Сандански во 1915 година*. — Јане Сандански и македонското национално-ослободително движење: материјали од Научниот собир, Струмица, 1975. — Скопје, Институт за национална историја, 1976, стр. 41—59.
73. *Положбата на Македонија во Османската империја кон крајот на XIX и почетокот на XX век*. — Гласник на Институтот за национална историја, 1976, XX, 1, стр. 87—105.
74. *Учесће Македонаца у ослободилачким ратовима Србије 60-тих и 70-тих година XIX века*. — Ослободилачки покрети југословенских народа од XVI века до почетка првог светског рата: симпозијум. — Београд, Историјски институт, 1976, стр. 175—190. — (Зборник радова; књ. 1).
75. *Dimo Hadzhi Dimov's Commemorative Writings on Gotsé Delchev*. — Macedonian Review, 1976, VI, 3, стр. 267—273.

ЗУЗАНА ТОПОЛИЊСКА

Родена е во 1931 година во Варшава. Дипломирала на Општествениот факултет во Лоѓ и во 1959 година докторирала на Филолошкиот факултет во Варшава. Работи како раководител на Одделението за современ полски јазик во Институтот за полски јазик при Полската академија на науките.

Научната дејност ја посветува, пред сè, на словенската, полската и македонската лингвистика.

КОН ДЕФИНИЦИЈАТА НА ЧЛЕНОТ

Познато е дека присуството односно отсуството на членот претставува едно од суштествените типолошки својства врз основа на коишто се класифицираат јазиците. Место за присуството на членот се зборува исто така честопати за присуството на граматичката, поточно: морфолошката категорија определеност, или — по моја термилошка сугестија — посоченост. Овде би сакала да се задржам на прашањето кои се заправо критериумите што ни дозволуваат еден јазик да го оцениме како јазик со член, односно кои се критериумите што дозволуваат една јазична, граматичка единица да се оцени како член. За чудо во лингвистичката литература не наоѓаме единствен, општо прифатен одговор на тоа прашање ниту предлози за една процедура која би водела кон правилен одговор. Дефинициите што може да се сретнат во термилошките лингвистички реченици (1) сите се градени врз интуитивни оценки (интерсубјективно непроверени и кои не се подлагаат на проверување, кои не се фалсифицираат), (2) прилично се разликуваат меѓусебно што е евидентен доказ дека поимот член во денешните лингвистички теории нема еднозначна, општо прифатена интерпретација.

Ќе наведеме неколку типични дефиниции редејќи ги по датумите на издавањето на соодветните текстови.

1. J. Marouzeau, *Lexique de la Terminologie Linguistique* (français, allemand, anglais, italien) 3-e édition, Paris 1951, цитирам по руското издание од 1960 година: Ж. Марузо, *Словарь лингвистических терминов*, Москва, с. 37/8: „Артикль, член... Служебное слово, присоединяемое к имени с целью указать, что предмет... мыслится реально существующим, либо в данном частном случае — указательный или определенный артикль..., либо как представитель вида — неопределенный артикль..., или же как часть протяженного целого — партитивный, или частичный, артикль...“ — Следат забелешки за некои поретки типови на членот („...собирательный артикль, личный артикль, артикль рода..., значащий артикль...“) познати во некои јазици и/или од некои граматичко-термилошки традиции.

2. О. С. Ахманова, Словарь лингвистических терминов, Москва 1966, сс. 53/4. Соодветната статија (под заглавниот збор: артикль (член) е разбисна на два диспропорционални дела. „I. Разновидность деиктического служебного слова, распространенная в германских и романских языках.“ Следат средени по азбука називи на разноврсни типови на членот со кратки функционални дефиниции, меѓу нив: „Артикль классифицирующий... [т. е.] Неопределенный артикль в своей основной функции. Артикль неопределенный... [т.е.] Артикль показывающий, что обозначаемый существительным предмет мыслится только как принадлежащий к данному классу предметов... Артикль нулевой... [т.е.] Отсутствие артикля, соотносимое с определенным или неопределенным артиклями как положительными членами противопоставления и показывающее, что обозначаемый существительным предмет мыслится как отвлеченное обозначение данного свойства, вещества или предмета... Артикль обобщающий... [т.е.] Артикль представляющий данный предмет в виде обобщенного обозначения всех предметов этого класса... Артикль определенный... [т. е.] показывающий, что обозначаемый существительным предмет мыслится как известный, конкретный предмет, выделяемый из класса однородных с ним предметов... Артикль указательный... [т.е.] Определенный артикль с отчетливо выраженной деиктической функцией... Артикль уникальный... [т.е.] Определенный артикль, при употреблении которого обозначаемый существительным предмет мыслится как единственный в своем роде. ... 2. Постпозитивная агглютинативная частица, семантически соответствующая артиклю...“

3. Z. Gołąb, A. Heinz, K. Polański, Słownik terminologii językoznawczej, Warszawa 1968, s. 490: „Rodzajnik... Morfem w zasadzie luźny, z pochodzenia zaimek wskazujący, o wyblakłej funkcji deiktycznej, używany przy rzeczowniku jako wykładnik kategorii gramatycznej rodzaju, liczby i przypadku, a więc w funkcji takiej, jak końcówka fleksyjna. Służyć może również do substantywizacji przymiotników i w ogóle wszystkich części wypowiedzenia, tak jak sufiks derywacyjny. Szczególną natomiast jego funkcją jest wyrażanie kategorii semantycznej określoności... i nieokreśloności...; chodzi tu o przeciwieństwo przedmiotów pojmowanych jako jednostki konkretne (species, individuum) i przedmiotów pojmowanych jako gatunek (genus). W grę mogą wchodzić również inne opozycje semantyczne...“

Како што се гледа од приведените, случајно составени речнички статии, во дефиницијата на членот се воведуваат мошне различни компоненти, при што авторите прилично се разликуваат како во инвентарот така и во хиерархизацијата на тие компоненти. Еден краток преглед на засегнатите моменти најдобро ќе не соочи со фактот дека — колку и да се богати, сомнително богати, разгледаните „дефиниции“ — во конкретен случај тие би не оставиле беспомошни пред прашањето дали некој конкретен јазичен елемент може или не може да се определи како член.

Да се потсетиме само за најевидентните недоследности:

— станува збор за потеклото на членот и се вели како тој води потекло од показните заменки, се разгледува исто така избледената односно засилената показна функција како карактеристична за поединечни разновидности (јас би рекла поскоро: за разновидни типови на употреба) на членот; меѓутоа (1) од показните заменки потекнува само таканаречениот определен член кој — иако, се чини, генетички и функционално примарен — сепак претставува само една од основните компоненти на познатите членски системи; (2) не се определува тој функционален праг (функционален пресврт) кој ни дава право место за показна замена да зборуваме веќе за член како за нова по квалитет единица во соодветниот граматички систем;

— синтагматскиот статус на членот се определува како тој на една слободна морфема (НБ членскиот облик обично го сочинуваат две или дури повеќе морфеми!) во препозиција наспрема придружуваната именка односно на една частица и/или врзана морфема во постпозиција; меѓутоа не располагаме со оперативни дефиниции ниту на слободната морфема ниту на частицата;

— семантичката функција на членот или се дефинира тргнувајќи од основната дихотомија: определеното т.е. референцијално еднозначно посоченото наспрема неопределеното т.е. генеричкото (така во францускиот и во полскиот речник) или од разни контекстуални „значења“ на обликите еднаш прифатени како членски (така во рускиот речник); значи и во двата случаја се оди од формата, од обликот кон смислата, кон прекажуваната информација, место да се определи, која информација по дефиниција носи член како таков, па да се провери кои облици во каква употреба ја носат таа информација; следователно воопшто не се определува местото на членот во системот на други облици способни да пренесуваат иста или паралелна информација;

— се води сметка и за граматичките функции и за функционалниот граматички статус на членот, меѓутоа сето тоа се решава исклучиво на морфолошко ниво со апсолутно занемарување на надреденото синтаксичко; така на пр. (1) се смета дека членот како граматички оператор оперира врз именката а не врз именската синтагма, (2) истотака синтагматската позиција на членот се определува во однос на именката а не на синтагмата; (3) се разгледуваат вторичните граматички функции на членот како флексија односно како зборообразувачки суфикс, а не и неговата примарна служба на делимитација на именските синтагми и како експонент на функционалната перспектива на исказот.

Нашите критички забелешки би можеле да се сретнат со реплика дека термилолошките речници по самата своја природа претставуваат еден вид популаризација и упростување на до-

стигнувањата на лингвистичката теорија и дека посериозни толкувања треба да се бараат во монографиите свртени директно кон прашањето на членот. Одговорот гласи: тоа што не може на јасен и уверлив начин да се упрости и да се популаризира не е уште зрело ни на нивото на попрецизен, постручен и пообеман опис. Последната монографија замислена како преглед на досегашните теории на членот и како обид за едно покомплетно и помодерно како поврзано со традицијата толкување не нуди нешто ново и прифатливо како завршно решение. Тоа е монографијата од Jiří Krámský под наслов *The Article and the Concept of Desiniteness in Language* издадена кај Mouton како број 125 во Series minor. Најинтересното во неа и сепак ново со оглед на наведените речници е одговорот на прашањето кои се функционалните показатели дека показната замена прераснала во определен член. Авторот се декларира како приврзаник на теоријата дека тоа е способноста таа да придружува именски синтагми во генеричка употреба. Натамошниот, конструктивен дел од моето излагање е замислен како дискусија со решението предложено од Крамски.

Од досега кажаното потекнува дека спецификата на членот не лежи во неговиот морфолошки облик ниту во комплетното функционално оптоварување на соодветниот облик — и во двата погледа јазиците со член прилично се разминуваат едните со другите. Ке бараме решение тргнувајќи не од формата туку од смислата.

Спрема нашите претпоставки кои инаку во тој поглед не се нималку оригинални, јазикот сүштествува преку текст, односно сүштествува во облик на текст. Таканаречениот јазичен систем претставува еден вид апстракција градена врз текстот. Следователно: колку има лингвисти толку и потенцијални јазични системи, додека текстот е единствен и за сите ист. Јазичниот текст претставува авторизирана проекција на стварноста како восприемана од авторот на текстот. Следователно во текстот — така да кажеме: во прва апроксимација, во основа — станува збор за релациите (функциите) карактеристични спрема авторот за материјалните предмети што тој е способен да ги восприема како дискретни делови на светот. Со други зборови во семантичката структура на текстот наоѓаме две класи компоненти: (1) тие што ги именуваат релациите (својствата) карактеристични по мислење на авторот за одделни делови на материјалниот свет — тие се содржините што го сочинуваат нашиот појмовен, мисловен инвентар, и (2) тие што посочуваат одделни конкретни делови на светот за кои станува збор, што ги поврзуваат компонентите од типот (1) со нивните конкретни референти. Првиот тип единици ги нарекуваме предикати, вто-

риот — референцијални квантификатори (меѓу нив: индекси, т.е. квантификатори за единечна референција).

Да ги разгледаме на пр. следните три искази:

(1) *Не плаши се, тоа е мува.*

(2) *Мувата влета во собата.*

(2') *Една мува влета во собата.*

Во првиот исказ именската синтагма што ја сочинува именката *мува* функционира како предикат. Индексот е оформен како самостојна синтагма *тоа*. Во првата варијанта на вториот исказ имаме работа со индекс вграден во предикатската синтагма: *мувата* со што таа функционира како аргумент на предикатот оформен во глаголскиот облик *влета* и посочува конкретен еднозначно определен референт. Попат да одбележиме дека предикатот 'влета' употребен како во нашиот пример носи вграден темпорален индекс. Во втората варијанта на вториот исказ во синтагмата *една мува* предикатот 'мува' е сврзан со референцијален квантификатор со што соодветната синтагма се јавува пак како аргумент на предикатот 'влета'. Референтот е посочен како индивидуализиран елемент на множеството 'мува'; сп. ја следната парафраза: 'зборува за таква мува за која може вистинито да се каже дека влетала во собата', и сл.

Како што јасно произлегува од спроведената анализа така наречениот определен членски облик *-от, -та, -то* го толкуваме како експонент на индексот. Со други зборови: му припишуваме референцијална служба. Паралелна служба вршат показните заменки.

Во чекор со интелектуализацијата на јазичниот израз (како одраз на поапстрактни потреби на авторовата мисла) во текстот се јавуваат во служба на аргументи не само синтагми што посочуваат материјални референти туку и такви кои посочуваат настани, процеси, ситуации толкувани како аргументи на предикати од повисок ранг, сп.:

(3) *Нашата прошетка се покажа многу корисна, т.е. 'тоа/фактот дека прошетавме'.*

(4) *Нема да го заборавам вчерашниот наш разговор, т.е. '... како/дека/што... разговаравме вчера', и сл.*

И овде членот се јавува како експонент на индексот.

Дури во третиот круг што се однесува до апстрактноста и до компликациите во семантичката анализа, а и хронолошки најдоцна во јазичните чија историја е документирана, се јавуваат членувани генерички синтагми од типот:

(5) *Мувата има две крила, т.е. 'ако нешто е мува, тоа има две крила',*

(6) *Прошетката е корисна работа, т.е. 'ако шеташ, правиш корисна работа' и сл.*

Овде членот алтернативно бива толкуван како синтаксички задолжителен, семантички празен или пак како експонент на фактот дека авторот поимот чиј назив се членува го толкува како познат, што претставува специфична варијанта на семантичката служба на членот во синтагмите без референција. Да се потсетиме дека Крамски токму таквата вторична употреба на членскиот облик ја смета како доказ дека имаме работа со вистински член а не со показна замена.

Индексите — како што се гледа од кажаното — претставуваат основна семантична категорија, присутна во секој јазик. Меѓутоа во поедини јазици истата таа информација се прекажува со различни, граматички и/или лексикални средства.

Велиме дека во дадениот јазик соодветна информација е граматикализирана (= се прекажува со граматички средства) ако сүштествува класа изрази што ја прекажуваат информацијата со регуларни, предвидливи граматички експоненти. Така на пр. за повеќето именки граматикализирана е информацијата за множина оформена во редовни наставки *-(ов-и)-и*, *-(ињ-)-а*, итн., т.е. соодветните именки ја поседуваат морфолошката категорија број.

Едно од дефиниционите својства на морфолошката категорија е нејзината облигаторност во смисла дека има семантички и/или формално определени контексти во кои присуството на соодветната информација мора да се изрази со помош на редовниот предвидлив експонент.

Една од основните формализации на индексите во сите познати јазици се показните замены.

За јазиците каде што индексот за примарна предметна референција е граматикализиран на морфолошко ниво велиме дека поседуваат член и, следователно, дека поседуваат морфолошка категорија определеност.

Се поставува прашање кои се тие контексти во кои индексот мора задолжително да се формализира и тоа не во облик на показната замена ама во обликот на членот.

Хипотезата што сакам да ја формулирам и да ја мотивирам во ова мое излагање гласи дека од преклузивно значење е овде таканаречената ситуациона определеност, т.е. посочување како определени предмети индивидуализирани и идентификувани преку нивното учество во говорната ситуација и/или во ситуацијата за која станува збор. Ситуацијата зависно од потребите на комуникацијата може да се сфати пошироко или тесно. Сп. ги на пр. синтагмите како *сонцето* или *месечината* во исказите како:

(7) *Сонцето денеска се појави многу доцна.*

(8) *Гледај што убава е месечината!*, и сл.

Се работи за единственото сонце и за единствената месечина во нашиот секојдневен човечки универзум, меѓутоа сите знаеме дека во вселената има и други сонца и други месечини. Сп. ги исто така исказите;

(9) *Последните два месеца не мрднав од земјата.* — синтагмата *земјата* еднозначно посочува земја во која се одвива разговорот;

(10) *Ќе се најдеме в недела пред црквата.* — синтагмата *пред црквата* еднозначно ја посочува на пр. единствената црква во селото, односно една црква што редовно ја посетуваат соговорниците, и сл.

(11) *Замисли, ги загинав клучовите; не знам како ќе се вратам дома.* — синтагмата *ги ... клучовите* е пак ситуационо определена, итн. итн.

Во примерите како горенаведените не смее да се појави показна замена а пак во еден јазик без член како што е на пр. полскиот, во соодветните примери индексот останува без сегментален експонент. Треба да се каже и дека употребата во служба на ситуационата определеност (т.е. не на денксис и не на анафора) претставува далеку најчеста употреба на членот. (Анализирав од таа гледна точка неколку македонски и неколку француски текстови). Мислам дека службата на ситуационата определеност, која е инаку типична референцијална служба, претставува основно функционално обележје на членот, поважно од генеричката употреба.

Неминовен симптом на граматикализацијата е кога граматикализираните јазични средства со време ја губат својата семантичка мотивација — стануваат семантички празни (како на пр. во повеќето контексти експоненти на граматичкиот род) или стекнуваат нова семантичка интерпретација. Тоа е случајот со генерички употребен член: во македонскиот јазик во афирмативни реченици, во тематската, линеарно прва, конпруентна со глаголскиот прирок именска синтагма во реченицата членот е синтаксички облигаторен, семантички празен; во сите други позиции таканаречениот генерички член носи информација дека говорителот дадениот поим го толкува како познат, т.е. нема врска со својата примарна референцијална служба.

Иако загубената и/или променета семантичка мотивација го потврдува граматичкиот карактер на членот како јазична единица, сепак во потрага по тие функционални обележја што го прават членот член треба да ѝ се даде предност на функци-

јата со чие преземање членот се одвојува од показните заменки останувајќи во рамките на основната референцијална служба, т.е. се зародува како таков. Таа е функцијата на ситуационото посочување.

На крајот уште една забелешка: ако прифатиме примат на функцијата во однос на формата, тогаш постпозитивните елементи *-ов*, *-он* во македонскиот јазик, иако морфолошки сврзани, треба да се толкуваат како показни заменки а не како членски облици.

Zuzanna TOPOLINSKA

TOWARDS AN OPERATIONAL DEFINITION OF THE ARTICLE

S U M M A R Y

The purpose of this paper is to propose an operational definition of the article, i.e. to make the functional distinction between the article and the demonstrative pronoun clear. We argue that a linguistic unit can be and should be treated as definite article only and always if it functions as exponent of identifying reference of a noun phrase used as a so-called situational description, as in the Macedonian sentences: Не знам како ќе се вратам дома: ги загубив клучевите., or Ќе се најдеме долу во холот. (i.e. 'in the hall of the building we are in'), etc.

СОДРЖИНА
CONTENTS

МАНОЛ ПАНДЕВСКИ

Младотурската револуција — испит за организирање македонски политички сили (The Young Turk Revolution — an Examination of the Organised Macedonian Forces) — — —	9
Библиографија на доп. член Манол Пандевски — — — —	25

ЗУЗАНА ТОПОЛИЊСКА

Кон дефиницијата на членот (Towards an Operational Definition of the Article) — — — — — — — — — —	33
---	----

Издавач: Македонска академија на науките и уметностите, Скопје, Печат:
Универзитетска печатница, Скопје. Тираж: 500 примероци.